

B. Aczél Anna: (igazgató, SzCsM Leánynevelő Intézete):

ELŐZETES LETARTÓZTATÁS JAVÍTÓINTÉZETI KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

Tisztelt Tudományos Tanácskozás!

Először is engedjék meg, hogy házigazdaként tisztelettel köszöntsem a tanácskozást. Intézetünk gyakran fogad látogatókat, de különösen örülünk, ha szakemberek tisztelnek meg bennünket, nekünk nagyon fontos a "más" szemmel látás, a kritikai vélemény.

Két éve indult intézetünkben az előzetes részleg. Két év nem nagy idő, de egy kis számvetésre már alkalmas.

Nagyon sok aggodalom előzte meg az előzetesek intézetbe helyezését, nem véletlen, hogy közel 10 évig tartott, amíg az első felvetésektől el lehetett jutni a törvénymódosításhoz. A rendőrségi fogdáknban, BV intézetekben végrehajtott előzetes legnagyobb hátránya nem az volt, amit a közvélekedés hitt, hogy a felnőttek-fiatalok együtt vannak, és a felnőttek "rosszra" tanítják a fiatalokat. A legnagyobb gondot az unalom jelentette, az, hogy hetekig, hónapokig nem történt semmi, a fiatalok egymást "okosították".

Intézetünkbe, különösen az első időben, többen érkeztek hosszabb rendőrségi, BV intézeti tartózkodás után. Fiatal életükből heteket, hónapokat, voltak akik egy, másfél évet veszítettek el, tanulás, értelmes munka nélkül. Érthető volt a törvénykezés aggodalma is: nehezen lehetett intézeti körülmények között elképzelni a biztonságos őrzést, azt, hogy hogyan érhető el a szökésmentesség, hogy lehetséges-e a bűntársak szeparálása, a kihallgatásokon, tárgyalásokon való részvétel biztosítása.

A megbeszélések végére a tárcák és az intézetek között konszenzus jött létre, melynek értelmében az előzetesre kijelölt intézetek (a Szőlő utcai a fiúknak, a rákospalotai a lányoknak) biztosítják a szökésmentességet, a biztonságos őrzést, de a falakon belül pedagógiai elvárásoknak kell érvényesülni, a pedagógusnak nevelési módszerekkel kell megoldani a felmerülő problémákat, illetve megelőzni azokat.

Intézetünkben 3 csoportban 24 fő elhelyezésére van mód, a számok a következőket mutatják:

1998-ban elhelyezettek száma 13 fő

1998-ban kikerülők száma 16 fő

A bekerülők érkezése:

szülőktől 7 fő

más rokonoktól 1 fő

gyermekotthonból 3 fő

egyéb helyről (élettárs) 2 fő

A bekerülés oka:

vagyon elleni bűncselekmény 12 fő

élet elleni bűncselekmény 1 fő

1998-ban kikerülők a távozás helye szerint:

saját családba 5 fő

utógondozó csoportba 2 fő

egyéb (élettársi kapcsolat) 1 fő

javítóintézeti nevelésbe 8 fő

Az ide kerülő lányoknak az intézetben elhelyezett fiúkhoz viszonyított aránya tükrözi a statisztikai adatokat, azaz a lányok

arányát a bűnelkövetésben, valamint azt is, hogy a rendőrség, bíróság lehetőség szerint nem él lányok esetében az előzetesbe helyezéssel.

Egyetértve a dr. Frech Ágnes bírónő és dr. Berkes Károlyné ügyésznő által elmondottakkal, intézetünk is tapasztalta, hogy a lányok bűnözése egyre agresszívebbé válik. A deviancia, a nevelési nehézségek, a fiatalok többszörösen hátrányos helyzetű családi környezetből való érkezése, az iskolázatlanság és az egyéb ismert okok mellett megjelent a tömegkommunikáció, mint "tipp" adó. A válogatás, magyarázat nélkül megnézett filmek két esetben is közvetlen ötletet adtak a durva elkövetéshez.

Az itt megforduló fiatalok száma olyan csekély, hogy nem lehet mélyreható következtetéseket levonni, de még így is feltűnő, hogy nőtt a családból bekerülők száma a gyermekotthonból érkezőkhöz képest, illetve azoké, akik már saját családban, élettárral élnek. Mindössze két esetben tapasztaltuk, hogy valóban erős család állt a fiatal mögött, akinek ez volt az első komolyabb összeütközése a törvénnyel, és remélhetőleg az utolsó is.

A fiatalok legtöbbször előéletében megtalálható a nagyfokú brutalitás, a nevelésre képtelen családmódel, a társadalomból való kirekesztettség megélése, és ennek hatására a teljes elfordulás a társadalom normáitól.

A külvilággal, szülőkkel való kapcsolattartás a bírósági előírásoknak megfelelően történik, de a szakmai, belső munka biztosítása az intézet feladata. Ennek megfelelően építettük fel, illetve alakítottuk ki, magunkat folyamatosan korrigálva, pedagógiai munkánkat. Alapvetően a javítóintézeti életrendet tartottuk szem előtt, de számolnunk kellett azzal a ténnyel, hogy a kihallgatások, tárgyalások időpontjának bizonytalansága miatt a legfontosabb motiváló erő - a kimenők, szabadság - hiánya következtében sokkal feszültebbek a lányok, hogy gyakran hetekig, hónapokig vannak együtt, a külső kapcsolatok

lehetősége nélkül. Éppen ezért, az első hetek tapasztalata után, ebben a csoportban még nagyobb jelentőséget kapott a napi-tetrend, és az, hogy minden percnél legyen tartalma.

Mi történik a falakon belül?

A bekerülő fiatalok először az egészségügyi dolgozókkal találkoznak. A rövid vizsgálat célja (azon a kötelességünkön kívül, hogy regisztrálni kell, van-e külsérelmi nyom a fiatalon) megtudni, van-e sürgős orvosi teendő, szed-e gyógyszert, és persze, hogy egészségi állapota lehetővé teszi-e az azonnali közösségbe helyezést.

Szintén az első napon találkozik a fiatal a szociális munkással, aki ismerteti a kifelé irányuló kapcsolattartás formáit, felírja, kit kell értesíteni. Néha magunk is meglepődünk, amikor az alig 16 éves fiatalról kiderül, hogy évek óta nincs a szüleivel kapcsolata, és a vele egy ügyben lévő barátján kívül senki sincs, akit érdekelne hol van, mit csinál. (Van olyan növendékünk, aki 1991-ben szökött meg otthonról, azóta megjárta néhány intézetet, de gyakorlatilag az utcán lopásból és kukázásból élt.) Gyakran az intézet kezdi felgöngyölíteni a szövevényes családi kapcsolatokat, van akinek mi találjuk meg a családnak azt az egyetlen tagját, aki még elfogadja őt.

A tanárok is az első napokban mérik fel, hol kell kezdeni az iskolai munkát. A hozott (már ha van) bizonyítvány gyakran még orientációs pontnak is kevés. A fiatalok szinte minden esetben hosszas iskolai hiányzás után érkeznek, nehezen találnak vissza az iskolapadba, a "felnőtt" élet után furcsállják az újabb diák létformát.

Az intézeti élet számukra legfontosabb embere, a nevelőtanár is megjelenik az első napon. Elmondja a házirend legfontosabb elemeit, melynek tudomásul vételét írásban is rögzítik, és ismerteti a kereteket, amelyekben meg kell találni a fiatalnak is a helyét, és igyekszik a praktikus tudnivalók mellett oldani a szorongást is. A teljesen természetes szorongás ugyan oldódik már az első napokban, de azzal még sokáig nehéz

megbirkózni, hogy itt nem örök vannak, és hogy nem egy jó rab viselkedését várjuk. Minden beilleszkedés nehéz, itt pedig különösen fontos, hogy segítő felnőttek álljanak a fiatalok mellett, akik segítenek eloszlatni a hozott, illetve a társak által sugallt szorongásokat. Volt, akit gyerekkorában rendszeresen javítóintézettel riogattak, ezért pánik állapotban érkezett. Elmondta, amikor nem értették a mértéken felüli idegességét, hogy a rendőri fogdában egy társa azt mesélte, hogy az intézetbe szabad bejárásuk van a fiúknak, akik a nevelők engedélyével akár meg is erőszakolhatják. Persze hatnak azok a gyerekkori fenyegetések is, hogy "majd megtudod, mi a magyarok istene, ha intézetbe kerülsz". Akik régebbi intézeti rossz tapasztalatok után érkeznek, eleve harciasan várják a balsejtelmük beválását, gyakran előre biztosítanak mindenkit, hogy nem fogják hagyni magukat.

Az első napok után csillapulnak ezek a szorongások, és lassan elkezd a fiatal is tájékozódni. Keresi azokat, akikhez bizalmas lehet, és kezdi várni a kihallgatásokat, a tárgyalások időpontját. Nagyon sokszor, újra és újra el kell mondani, milyen lépésekre számíthat. Itt tartózkodása alatt megpróbálják a nevelők azokra a magatartási szabályokra is felkészíteni, ahogy hivatalos helyeken viselkedni célszerű. Sokat jelent egy-egy tárgyalásról visszatérő lány történeteinek, viselkedésének elemzése is. A nevelőnek, és minden felnőttnek (ezt rendszeresen megbeszéljük a teameken) nagyon vigyáznia kell, hogy semmiféle hamis illúziót ne keltsen, ne próbálja meg semmiképpen "bejósolni" a per várható végkifejletét, illetve ne kommentálja a kapott ítéletet. A legkritikusabb időszak a tárgyalás előtti néhány nap, illetve a sikertelen, elnapolt tárgyalás utáni idő.

Mindezek miatt is igyekeztünk nagyon szoros, jól tagolt napirendet készíteni, ahol lehetőleg minden napnak megvan a saját sága, és van egy jól követhető ritmusa az időnek. Napirend szerint a reggeli teendők után mindenki iskolába, műhelybe, kertészetbe megy, ahol a tanulás, munka délután egy óráig tart.

Nem könnyű megfelelő munkaoktatást találni, a kiszámíthatatlan időtartam csak egészen egyszerű tevékenységek elvégzésére ad lehetőséget, így a könyvkötészet, kertészeti szakma alapjait tudják elsajátítani növendékeink. Jelenleg egyetlen nyolcadikat befejezett növendékünk volt az előzetes csoportban, akihez egy külső, alapítványi gimnázium oktatói rendszeresen bejártak, így az első osztályt, mint az osztály legjobbjá fejezte be.

A délutánt, hasonlóan a javító napirendjéhez, az iskolai órákra való felkészülés, szakköri foglalkozások, házimunkák, sport, és nagyon sok beszélgetés a nevelővel jellemzi. Ezek a beszélgetések akkor sikeresek, amikor valamilyen tevékenységhez kapcsoltnak, látszólag spontán módon alakulnak. Persze mindig vannak lányok, akik kérik a nevelővel való négy szemközti beszélgetés lehetőségét.

Hetente kétszer a nevelési igazgatóhelyettes, egyszer az igazgató tart fogadóórát, panasznapot, ami csak kiegészíti a naponkénti találkozásokat. Ennek is, mint mindennek, pedagógiai jelentősége is van, a fiatalnak meg kell tanulni kulturáltan, összeszedetten elmondani panaszát, ha kérése nagy súlyú, akkor írásban is beadni. Az első hetek bizonytalansága után, ma már a lányok is élvezik a fogadóórák hangulatát, a csukott ajtókat, a négy szemköztiiséget. Ezért gyakran olyasmivel is a fogadóórákat várják, ami nem panasz, kérés, csak alkalom egy jóízű beszélgetésre. A havonkénti ügyészi meghallgatásra készülnek a lányok is, az ügyésztől várják, hogy talán tud valamit ügyükről, illetve élvezik, hogy egy külső ember is meghallgatja őket, elmondhatják, ha elégedetlenek. Volt - két alkalommal -, aki kérte, helyezték vissza a börtön előzetesbe. Emögött egyik esetben egy aktuális vita húzódott meg, másik esetben annak a reménye, hogy így talán közelebb kerül a büntetéshez.

A csoportok heti értékelése az időszerű problémák mellett a feszültségek levezetésére is alkalmas. Ha nagyobb gond vagy öröm van, akkor a tanácssteremben az egész intézet együtt ül le megbeszélésre, aminek a hangulata megint más. Fontosnak

tartjuk, hogy a fiatalok legyenek tisztában azzal, másképpen kell, lehet beszélgetni egy ebédlői találkozón, és másképp, ha az egész intézetet érintő dologról van szó.

Az előzetes csoportban a házimunkának, az ünnepeknek is nagyobb a jelentősége, mert egy-egy közös sütés-főzés alkalom megint a nevelővel való beszélgetésre, arra, hogy értelmesen teljen az idő. Szerencsére a nevelők is jó háziasszonyok, így a lányok a csoportpénzből sokszor lepik meg magukat saját készítésű különlegességgel.

Az előzetesben az ösztönzés is nehezebb, hiszen rajtunk kívül esik annak elbírálása, hogy mikor mehet ki, kivel tarthat kapcsolatot, ugyanakkor külön munkával ki lehet egészíteni a zsebpénzt, illetve fontos szempont, hogy mi kerül a nevelői véleménybe. A pszichológus az első diagnosztikai munka után egyéni beszélgetéseken próbálja enyhíteni, a fiatal számára is érthetővé tenni szorongását, illetve segít megérteni saját magát. A várható ítélet előtti egyre feszültebb időszakban már arról is döntés születik, hogy javítóintézeti nevelés elrendelése esetén hova kerüljön a fiatal. Az átmenet sokkal zökkenőmentesebb, mint azoknál, akik kintről érkeznek, de természetesen nem teljesen sima. Ma már tudjuk, hogy ez természetes visszahatása a hosszú ideje tartó várakozásnak. A várt ítélet után a szabadabb javító is zárt, és nem felel, felelhet meg annak, ami a fiatal vágyaiban él, nem az, amiről ábrándozott hónapok óta. Az iskolából, foglalkozásokról ismert osztálytársak is mások a közös nappaliban, hálóban. A csoportban újra meg kell találnia helyét, meg kell ismernie a szokásokat. Bármilyen furcsa, volt, aki visszavágyott a zártabb előzetesbe, megijedt az első kimenőtől, a szabadabb élettől. Úgy fogalmazott, hogy "az előzetesben biztonságban voltam, kint félek hogy minden szokatlan lesz, és újra kezdem".

Problémáink persze vannak, 2 év nagyon kis idő, most még minden fiatalnál újra tanulunk valamit, újra gondoljuk teendőinket. Egyik legnagyobb, rajtunk kívül álló gondunk, hogy a beteg, kórházi ápolásra, esetleg műtétre szoruló fiataalt, hosszas

procedúrával újra át kell a bv-be helyezni, onnan kerülhet Tökölre. Ez azzal is jár, hogy amíg a papírok elintéződnek, a szülészetén 24 órában rendőr ül a kórterem előtt. El lehet képzelni, hogy a túlterhelt kerületi kapitányság ennek mennyire örül. (Szerencsénkre eddig csak egyszer került sor azonnali beszállításra.)

Van-e nyeresége az előzetes letartóztatás új formájának?

A javító intézetekben foganatosított előzetes adottságaival fogva épít az életkori sajátosságokra, és próbálja a fiatal számára hasznossá tenni kényszerű bezártsága idejét. (Pl. elsőként befogadott növendékünk, Cs.R., másfél év alatt 2 osztályt végzett el, így befejezett nyolc osztállyal hagyta el intézetünket.)

Tapasztalataink szerint ez az egyik legnagyobb hozama az előzetes letartóztatott javítóintézetbe kerülésének. A folyamatos egyéni foglalkozások talán segítenek abban, hogy megértsék a lányok, mi történt velük, amíg ide jutottak, és elkezdjenek felkészülni, milyen lehetőségeik vannak a kikerülés után, hogy milyen nehézségekkel kell számolniuk.

A bíróságokkal kialakított jó munkakapcsolatnak köszönhetően a lányok is tudják, hogy a bíróság figyelembe veszi az intézet által leírt véleményeket, ezért erre ők is odafigyelnek. Egy-egy fegyelmi vétségnél meg is kérdezik: "ez is bekerül a bírósági anyagomba?".

Talán a legnagyobb problémánk a bírósági eljárások menetének lassúsága, ami annyira örökzöld téma, hogy éppen csak említeni érdemes, hiszen köztudott, hogy a fiatalok, életkoruknál fogva is, a tette kapott gyors reakció nyomán képesek megérteni cselekedetük súlyát; hónapok, gyakran egy vagy több év múlva már azt sem tudják, miért a felelősségrevonás. Nagyon érdekes, és egyedi példát láttunk egyik növendékünk szüleinél. Az Erdélyből átkerült család a napi gondok mellett nem tudott féltve nevelt gyermekük iskola utáni idejéről. Amikor kiderült, hogy lányuk új barátaival betört, az apa még a büntetőeljárás előtt elment a sértett családhoz,

lánnyal együtt elnézést kért, majd helyrehozta az okozott kárt. A sértett végül már maga sem akarta a bírósági eljárást, amely hivatalból még folyik. Gyakran jut eszünkbe, hogy bizonyos esetekben a fiatal számára az alternatív megoldás sokkal célravezetőbb lehet. (Kerezsi Klára ennek évek óta harcosa.) Kézzelfoghatóbb ok-okozati összefüggést jelentene a megbántott embernél házimunkát végezni, a megrongált dolgokat helyrehozni, mint egy év múlva bekerülni az intézménybe. Ugyanakkor a javítóintézet, illetve a javítóintézeti körülmények között eltöltött idő talán az utolsó lehetőség a fiatal körülményeinek rendezésére. Talán a legnagyobb gondunk az, amire a legkisebb a lehetőségünk, a kikerülés utáni segítség. Újra és újra tapasztaljuk, hogy ez a korosztály a legkevésbé ellátott az élet minden területén. Több esetben láttuk, hogy amikor a bíróság jogosan szabadlábra helyezte a fiatalt az eljárás jogerős befejezésekor, a hirtelen vákuumba került fiatalnak nem volt helye. A szülői ház már régen nem volt, az előzetes előtti kapcsolatok felborultak, különösen ott, ahol a bűntársak is valamilyen intézmény lakói voltak; a megelőző nevelőotthon nem tudta, nem akarta visszafogadni, de a fiatal sem ment. Tudom, ennek megoldása nem a bíróság dolga, ez gyermekvédelmi feladat, hiszen nem az a cél, hogy csak azért maradjon valaki előzetesben, mert nincs hova mennie, de a kialakult helyzetek szinte megoldhatatlanok.

Két példa, csak éppen illusztrációként:

M.-et (aki az itt töltött ideje alatt sokat mesélt brutális apjáról, és aki nagyon sokat változott, terveiben szerepelt egy szipu mentes élet) a szociális munkás vitte el megkeresni a régóta vágyott nagymamát. A nagymama, éppen a nehéz természetű apa miatt, nyomtalanul tűnt el budai lakásából. Végül is M. az apánál kötött ki, akinél csak új felesége volt kelletlenebb fogadására. M. eleinte be-bejárt az intézetbe, ebédelni, beszélgetni. Aztán már csak valami pénzt kért, vagy hideg élelmet a kapuban váró aktuális "élettársnak". Hívásunkra, hogy nem akarja-e megpróbálni az intézet utógondozóját, mindig hosszú

történetekkel válaszolt, amiben vidékre költözés, élettárs szerepelt. Azóta, ha nagy ritkán találkozunk az X. metró aluljáróban, szipus zacskóját háta mögé dugva biztosít szeretetéről és arról, hogy nemsokára bejön. Ma pedig már meg sem ismer.

P. az eljárás jogerős befejezéséig elfogadta az utógondozó lehetőségét, hiszen mindkét szülőjével nagyon rossz volt a viszonya. Anyja leveleiben csak fenyegette, számon kért, apja pedig soha nem jelentkezett, őt P. akarta feljelenteni, mert ő "adta fel" a lányát, amikor keresték. P. különben évek óta maga élt, fiú, lehetőleg egzotikus fiú barátokkal. Megint egy fiatal, aki tizenévesen senkinek sem hiányozva az utcákon, piacokon élt. Az utógondozó relatív szabadságában is sokszor keverte magát bajba, ilyenkor nevelője igyekezett megbeszélni a lehetséges lépéseket. Az, hogy szabad és mégsem, hogy ha van kimenője se tud hova menni, az ingerlékeny lányt nem tette könnyű lakótársá. Várta és félte a javítót. Amikor egy jó félév után megszületett a jogerős ítélet, nehezen tudott újra életformát váltani. Végül, nagykorúsága után, ma már csak laza szálon kötődik régi nevelőihez, de minden életváltásnál újra és újra jelentkezik, megbeszéli, hogy ki mit gondol terveiről, aztán vagy meghallgatja, vagy hetek múlva jelzi, talán megint tévedett.

Összegezve, ma egyre biztosabban hisszük mindannyian, akik itt dolgozunk, hogy ahol szükséges az előzetes, ott nevelési intézményben hasznos végrehajtani. Fiatal emberek esetében minden elvesztegetett nap, óra dupla veszteség.